

FÖRÖDMJUKELSE

LEA YPI

Förödmjukelse

ETT ÅTERSKAPAT LIV

ÖVERSÄTTNING AMANDA SVENSSON

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

AV LEA YPI HAR TIDIGARE UTGIVITS:

Fri – en uppväxt vid historiens slut, 2022

Citat på s. 7 ur *Grundläggning av sedernas metafysik*:
översättning Joachim Retzlaff

Fotografi på s. 22: fotograf okänd

Albert Bonniers Förlag
Box 3159, 103 63 Stockholm
www.albertbonniersforlag.se
info@albertbonniers.se

ISBN 978-91-0-080417-6

INDIGNITY

COPYRIGHT © 2025, Lea Ypi

All rights reserved

ORIGINALET'S TITEL *Indignity: A Life Reimagined*

ÖVERSÄTTNING Amanda Svensson

OMSLAG Olga Kominek, Penguin Press,
an Imprint of Penguin Random House UK,
bearbetning av Ingrediensen AB

FÖRSTA TRYCKNINGEN

TRYCK ScandBook, EU 2025

Till minne av min far
Xhafer Ypi (Zafo), 1943–2005

”I ändamålsens rike har allt antingen ett *pris* eller en *värdighet*.”

IMMANUEL KANT,
Grundläggning av sedernas metafysik

”Det är inte blott ett uttryck för poetisk frihet, utan en filosofisk sanning, att kalla skönheten för vår andra Skapare.”

FRIEDRICH SCHILLER,
Om människans estetiska fostran

INNEHÅLL

Persongalleri	11
Historisk tidslinje	15
Kartor	19

FÖRSTA DELEN

Prolog: Fotografiet	23
1. Europas sjuke man	49
2. Att sära på folkslag	61
3. Allting har ett pris	78
4. Att ta en risk	91
5. Ett rökfyllt rum	102
6. Bäst så	114
7. Albanen	127

ANDRA DELEN

Prolog: Greken	143
1. Hundarna	152
<i>Intermezzo: Asllans bakgrund</i>	168
2. Tofflor och allmänviljan	170
<i>Intermezzo: Lärdomar av historien</i>	183
3. Lök och lavendel	185
4. Ett tecken	197
<i>Intermezzo: Material rörande Leman Ypi</i>	201
5. Skanderbeg-paren	203
<i>Intermezzo: Telegram</i>	215

<i>Intermezzo: Mötesanteckningar från</i>	
Albaniens konstituerande församling	217
6. Släcka bränder	220
7. Röda stjärnor i gryningen	233
8. Välj sida	248
9. Je m'appelle 10017	255

TREDJE DELEN

Prolog: Ett nyligen genomfört besök i Thessaloniki	269
<i>Intermezzo: En kvinna från Thessaloniki</i>	278
<i>Intermezzo: Övervakningsrapporter</i>	283
1. Ännu ett humanitärt ingripande	294
2. Örnar och lamm	306
3. Demokratins framtid	316
<i>Intermezzo: Utdrag ur en rapport om</i>	
Albaniens nuvarande administration	325
<i>Intermezzo: Asllans vittnesmål</i>	327
<i>Intermezzo: Domstolsbeslut</i>	331
4. Den grå rocken	336
<i>Intermezzo: Deportationsorder</i>	338
5. Kamrat Leman	341
6. Vi hade inte gjort något fel	354
7. Att förstå	357
<i>Intermezzo: En dödsattest</i>	363
Coda: Den andra Leman Ypi	365
 Författarens tack	 381

PERSONGALLERI

Nedan listas de viktigaste personerna som förekommer i boken. Se längre ner för en kommentar om hederstitlarna de använde samt om albanskt uttal. Konstantinopel bytte officiellt namn till Istanbul 1939.

Familjen Leskoviku och deras krets i Konstantinopel och Thessaloniki

Leman Ypi (född Leskoviku) – författarens farmor,
föddes i Thessaloniki
Avni Bej Leskoviku – Lemans far
Ismet Hanim – Lemans mor
Mediha Hanim – Lemans farmor
Ibrahim Pascha – Lemans farfar
Selma Hanim – Lemans faster, Avni Bejs syster
Gustav Heym – en tysk affärsman
Cocotte – Lemans kusin på faderns sida och hennes
bästa vän
Doktor Elias Levy – familjens läkare
Dafne – Lemans barnflicka och familjens hushållerska

Familjen Ypi och deras krets i Tirana

Asllan Ypi – Lemans make, författarens farfar
Xhafer Bej Ypi – Asllans far, Albaniens tionde premiär-

minister (1922–23), ordförande och befullmäktigad
justitieminister i övergångsregeringen (april 1939)
Zafo (Xhafer) Ypi – Lemans och Asllans unge son,
författarens far
Enver Hoxha – Asllans skolkamrat, grundare av Alba-
niens kommunistiska parti (1941), generalsekreterare
i Albanska arbetarpartiet (tidigare kommunistpartiet)
fram till sin död 1985
Ahmet – Asllans kusin, vän till Enver Hoxha och medlem
av Albaniens kommunistiska parti
Vandeleur Robinson – Asllans vän, brittisk skribent och
militär figur, med kopplingar till det brittiska under-
rättelsearbetet i Albanien under andra världskriget
Eliot Watrous – Asllans vän, major i den brittiska armén,
chef för den albanska divisionen av Special Operations
Executive (SOE), en brittisk underrättelsetjänst som
var aktiv på Balkan under andra världskriget
Brigadgeneral Edward Hodgson – Asllans vän, chef för
den brittiska militäroperationen i Albanien 1945

EN KOMMENTAR OM HEDERSTITLAR

I det osmanska samhället var *pascha* en titel av hög rang
som ofta gavs till guvernörer, generaler, amiraler och andra
betydelsefulla personer inom imperiebyråkratin. *Bej* åsyf-
tade adel av lägre rang eller ledarfigurer inom det provin-
siella styret, och *Hanim* var en hederstitel som användes för
att tilltala eller tala om en kvinna av högre stånd, liknande
engelskan ”lady”.

EN KOMMENTAR OM ALBANSKT UTTAL

Ç (som i Çim) uttalas *ch* som i engelskans "chain"

Ē (som i Shkëlqim) är ett kort vokalljud som uttalas som *e*
i engelskans "taken" eller *u* i engelskans "supply"

J (som i Sulejman) uttalas som svenskans *j*

Xh (som i Xhafer och Hoxha) uttalas *dj* som i engelskans
"jam"

Y (som i Ypi) uttals som ett långt *u*, som i franskans "tu"
eller tyskans *ü* (t.ex. *über*)

HISTORISK TIDSLINJE

- 1362 Osmanerna erövrar Adrianopel (dagens Edirne, Turkiet) och inleder den osmanska koloniseringen av Balkanska halvön, inklusive territorier på det grekiska fastlandet (1460) och i Albanien (1468).
- 1821–1832 Grekisk revolution och krig om självständighet från Osmanska riket, som kulminerar i Konstantinopelfördraget och erkännandet av kungadömet Grekland.
- 1839–1876 Gülhaneediktet (1839) inleder Tanzimat-reformerna ("Omorganiseringen") med syftet att modernisera Osmanska riket.
- 1876 Den första osmanska konstitutionen och parlamentet.
- 1877–1878 Rysk-turkiska kriget.
- 1878 Osmanska rikets första konstitutionella period tar slut.
- 1908 Ungturkarnas revolution.
- 1909 Sultan Abdul Hamid II avsätts och skickas i exil i Thessaloniki.
- 1912–1913 Balkankrigen: Osmanska riket förlorar sina europeiska territorier.
- 1912 Albanien utropar självständighet.
Osmanska riket förlorar kontrollen över Thessaloniki och staden annekteras av kungadömet Grekland.

- 1913 Stormakterna erkänner Albaniens självständighet vid Londonkonferensen.
- 1914–1918 Första världskriget.
- 1917 Den stora branden i Thessaloniki.
- 1920 Albanien blir medlem av Nationernas förbund.
- 1922 Osmanska riket faller och republiken Turkiet grundas. Turkiets första president blir Mustafa Kemal Atatürk (från 1923).
- Xhafer Ypi väljs till Albaniens tionde premiärminister, med Ahmet Bej Zogolli (även känd som Ahmet Zogu, senare Zog I) som inrikesminister.
- Zog tar Ypis plats som premiärminister senare samma år.
- 1923 Lausannefreden, det fördrag som slutligen avslutar första världskriget, erkänner Turkiets nuvarande gränser och beordrar en obligatorisk folkutväxling mellan Grekland och Turkiet som innebär att ortodoxa greker som bor i Turkiet måste flytta till Grekland och muslimer som bor i Grekland flytta till Turkiet, med särskilda juridiska föreskrifter för hur egendom ska utväxlas.
- 1924 Den grekiska monarkin faller och den andra hellenska republiken utropas.
- Slutdatum för när folkutväxlingen ska vara genomförd.
- Den demokratiska revolutionen (junirevolutionen) i Albanien tvingar Ahmet Zogu i exil.
- Junirevolutionen misslyckas i december och Ahmet Zogu kommer tillbaka som premiärminister.

- 1927 Frihandelsavtalet i Genève, under överinsyn av Nationernas förbund, ingås för att minska på tullar och internationella handelshinder.
- 1928 Ahmet Zogu, Albaniens president, utropar sig själv till kung Zog I av Albanien.
- 1929 Börskrasch på Wall Street i USA, som leder till den stora depressionen.
- 1935–1936 Monarkin i Grekland återupprättas och Ionannis Metaxas utses till premiärminister.
- 1936–1939 Spanska inbördeskriget.
- 1936 Seger för Front Populaire i Frankrike. Léon Blum väljs till premiärminister.
- 1938 Hitler invaderar Österrike.
Kung Zog gifter sig med Géraldine Apponyi de Nagy-Appony.
- 1939–1945 Andra världskriget.
- 1939 Italien invaderar Albanien.
Xhafer Ypi utses till ledare för Albaniens övergångsregering, som utropar Victor Emmanuel av Savoy till kung av Italien och Albanien i en förening av de två kungadömena.
- 1940 Italien invaderar Grekland.
Storbritannien etablerar Special Operations Executive (SOE) för att stötta motståndsrörelser i tyskockuperade områden.
- 1941–1943 Den tyska ockupationen av Thessaloniki leder till skapandet av ett judiskt ghetto och deportation av stadens judar till koncentrationlägren i Bergen-Belsen och Auschwitz.
- 1941 Albaniens kommunistiska parti bildas under ledning av Enver Hoxha.

- 1943 De allierade invaderar Sicilien.
Efter Mussolinis fall skriver marskalk Badoglio under Italiens fredsfördrag med de allierade.
Den italienska kontrollen över Albanien upphör och den nazistiska inleds.
Mukje-konferensen med stöd av den brittiska underrättelsetjänsten leder till en överenskommelse mellan albanska nationalister, progressiva och kommunister om att skapa en gemensam befrielsekommitté som ska organisera det albanska motståndet mot axelmakterna.
De albanska kommunisternas konferens i Labinot sätter stopp för Mukje-överenskommelsen.
- 1944 Albanien befrias från nazisterna då de inleder sin reträtt från Balkan.
- 1945 Jaltakonferensen då Roosevelt, Stalin och Churchill gör upp en plan för efterkrigstidens Europa.
- 1946 Folkrepubliken Albanien grundas.
Kommunistisk utrensning av meningsmotståndare, kollektivisering av egendom och jordbruksreformer inleds.

Osmanska riket år 1900.

 Tillhörde Osmanska riket men hade självstyre.

Södra Europa och Balkan direkt efter andra världskriget.

FÖRSTA DELEN

PROLOG

FOTOGRAFIET

”Jag letar efter underrättelsetjänstens arkiv”, säger jag till den första taxin som står parkerad på Paris Commune, en av Tiranas livliga gator som förbinder stadskärnan med den yttre ringvägen. Jag tvekar inför att kalla den för *min* gata, trots att den har varit min adress i Albanien i mer än tjugo år. Redan då vi flyttade till huvudstaden på 1990-talet möttes jag med irriterande regelbundenhet av frågan ”Du är inte härifrån, va?” varje gång jag föll in i ett sådant där spontant samtal med en främling som till en början tycks oskyldigt men snart nog blir besvärande.

De flesta som återvänder till Tirana påpekar hur mycket staden har förändrats: det finns fler skyskrapor, asfalterade vägar, caféer, barer och cykelbanor nu. Men för mig är det en plats förknippad med sorg, skuld och ett oändligt antal tänk-om-scenarier. Jag har inga lyckliga minnen härifrån – som bäst likgiltiga associationer till nyhetshistorier och filmer från kommunisttiden, och numera även till trafikstockningar. Den längsta period jag uthärdat i staden var då min farmor dog och jag återvände från mina studier i Italien för att ordna med begravningen. Jag satt ensam i vårt kök under de fyrtio dagarnas obligatoriska sorgeperiod och försökte acceptera att hon – efter att i decennier ha lärt mig värdet av att följa regler – hade försvunnit ur mitt liv

utan minsta varning. En gång i tiden hade jag lovat henne att jag skulle komma tillbaka och ta hand om henne, precis som hon hade tagit hand om mig under min barndom. Nu var det för sent – det var ett löfte jag inte längre kunde hålla. Tirana blev för mig det dåliga samvetets huvudstad, och kanske var det för att lätta mina skuldkänslor som jag i stället klandrade staden. Den drogs med en förbannelse, en kapitalistisk sådan sedan den kommunistiska lyfts. Hon borde inte ha återvänt till Tirana, femtio år efter att hon i egenskap av fiende till den kommunistiska staten straffkommenderats till landsbygden ...

”Jag letar efter Myndigheten för information rörande dokumentation av den tidigare statliga säkerhetstjänsten”, säger jag för att förtydliga vad jag letar efter, den här gången med den formella titel som myndigheten använde i mejlet där jag erbjöds att göra ett besök.

Taxichauffören tycks inte höra mig. Det är en gråhårig man i sjuttioårsåldern, med kortärmad rutig skjorta och ett långsmalt ansikte dolt bakom mörka glasögon och en röd ”Make America Great Again”-keps. Hög musik dånar från hans bilradio som är inställd på Top Gold – en station som spelar gamla klassiker. Jag står framför hans gula Mercedes-Benz och väntar på ett svar och känner igen ”Only You”, som kämpar för att överrösta Lady Gagas ”Just Dance” som hörs från taxibilen bakom. Han lyssnar inte på musiken, som uppenbart valts ut för att dra till sig en viss typ av kunder, utan röker och läser koncentrerat en morgontidning som täcker hela ratten.

”Ursäkta, jag letar efter Myndigheten för information rörande dokumentation av den tidigare statliga säkerhetstjänsten”, upprepar jag.

Jag måste låta orolig, eller åtminstone upprörd, för mitt tonfall får föraren att äntligen se upp, slå av radion, kasta

ut den halvränkta cigaretten genom fönstret och vända sig mot mig med ett lätt bekymrat uttryck.

”*Avash, avash.* Ta det lugnt. Sätt dig. Vad sa du nu att du letar efter?”

”Åh”, mumlar jag, besviken och ställd över att han inte känner igen min destination. ”Jag letar efter myndigheten med alla övervakningsdokument. Du vet, de före detta Sigurimi-arkiven.”

”Du är inte härifrån, va?” frågar han när bilmotorn vrålar igång och vi börjar ta oss fram genom den täta morgontrafiken.

Jag ler i ett försök att dölja min irritation. Jag önskar att jag inte hade behövt ta en taxi. Jag önskar att jag hade kunnat hitta till arkivet på cykel, utan att tappa bort mig bland alla de små gränderna som löper genom den här staden likt vener som aldrig slutar förgrena sig. Men jag kan knappt ta mig runt i Paris Commune, det område som ska föreställa mitt eget. Kanske vill en del av mig undermedvetet fortsätta vara vilse, som en påminnelse till mig själv om att jag aldrig på riktigt har hört hemma här och att det nu är för sent att åtgärda den saken.

”Hur visste du det?”

”Du sa att du skulle till de *före detta* Sigurimi-arkiven. Så pratar utlänningar. Det finns inget ’före detta’ här. Allt är som det alltid har varit, det är samma människor. Min dotter bor i Florida nu, kommer hit en gång om året. Hon påstår också att allt ser annorlunda ut.”

Jag vill förklara att det inte var så jag menade, men det uppstår ingen naturlig paus i hans ordflöde.

”Jag är gammal, jag körde lastbil förut, import/export, reste runt i världen före alla andra. Jag var i Polen, i Krakow – vet du hur många gånger ...”

Han pausar och ger ifrån sig en lång vissling, som om

han vill att ljudet ska färdas hela vägen från Tirana till Krakow och tillbaka igen.

”De här solglasögonen är från den tiden – jag gillar dem, de gör allt mörkare, med en lätt röd ton. Tro mig, inget har förändrats, det är precis som det alltid har varit.”

”Men det här har i alla fall förändrats, inte sant?” säger jag och pekar på den ändlösa kön av bilar som fastnat vid rödljuset precis före avtaget in på Fyra hjältar-gatan.

”De vet inte hur man kör”, svarar han med den uppenbara tillfredsställelsen hos någon som är van vid att krossa så grunda invändningar. ”Varje dag tror jag att jag ska dö. Vore det inte bättre om de gick i stället? Som vi alla gjorde förr i tiden. Nu suger de i sig det här giftet varje morgon och sedan betalar de för yoga och gym om kvällarna.”

”Andra saker har också förändrats”, säger jag, bara för att se vad han ska svara. ”Titta på alla de där nya träden som borgmästaren har planterat.”

”Haha, du är precis som min dotter!” utbrister han. ”Hon kommer bara till nyår – flygbolaget har något slags julerbjudande. Och hon blir alldeles kollrig av all julbelysning i träden. Har du sett hur det ser ut här om vintrarna? Så många lampor att man hade kunnat tro att det var krig. Alltihop juldekorationer. Men kom vid någon annan tid på året så ser du själv att inget har förändrats, det är precis som det alltid har varit. Till och med träden vet det.”

Jag sitter fortfarande och funderar över denna Tiranas favorithobby – frågan: ”Är det likadant? Eller är det annorlunda?” – när han plötsligt tvärbromsar och börjar svära åt de andra förarna genom den nedvevade rutan samtidigt som han försöker sig på en U-sväng. Vi har precis passerat Et’hem Bej-moskén, svängt vänster in på George W. Bush-gatan och närmar oss Jeanne d’Arc-boulevarden när han bestämmer sig för att byta rutt.

”Jag insåg precis en sak”, säger han när manövern är fullbordad. ”Du vill åka till det nya kontoret, eller hur? Dit de nyligen flyttat?”

Jag rycker på axlarna. ”Vet inte riktigt”, svarar jag och plockar fram min telefon för att dubbelkolla adressen i mejlet:

Bästa doktor Ypi,

Jag skriver angående din förfrågan, nr. 736 som inkom 10.05.2022, om att i din egenskap av forskare få tillgång till information från den tidigare statliga säkerhetstjänsten rörande medborgarna Leman Ypi (Leskoviku), Asllan Ypi och Xhafer Ypi.

I enlighet med artikel 36 i lag 45/2015, ”Rörande rätten till information om dokumentation från den tidigare statliga säkerhetstjänsten i den socialistiska folkrepubliken Albanien” (ändrad), lag 9887/2008, ”Om skydd av personlig information” (ändrad), och riktlinjerna ”För forskare/medier” fastställda av beslut 24.09.2020, har myndigheten beslutat att tillgängliggöra följande dokumentation:

- a) Dokumentation från akt 531 rörande medborgare Leman Ypi, 34 sidor*
- b) Dokumentation från källa 1, juridisk utredningsakt 1355 rörande medborgare Asllan Ypi, 666 sidor*
- c) Dokumentation från källa 1, juridisk utredningsakt 1384 rörande medborgare Xhafer Ypi, 138 sidor.*

Vänligen medtag ID-handling då detta är ett krav för att få tillträde till Skanderbeg militärgarnison, dit myndigheten nyligen flyttat.

Underskrift: Eva D.

*Särskild handläggare vid Myndigheten för information
rörande dokumentation av den tidigare statliga säkerhets-
tjänsten, avdelningen för forskning, media o.dyl.*

Jag lyfter blicken från skärmen. När mejlet först kom gav det mig rysningar att läsa det. Nu finner jag tröst i den formella tonen – det faktum att innehållet förblir oförändrat varje gång jag öppnar det: kom på utsatt tid på tisdag, ta med dig ID-kort, respektera säkerhetsföreskrifterna. Jag tycker framför allt om att se listan över mina släktingar – min farmor Leman, min farfar Asllan och min pappa Xhafer (eller Zafo, som han kallades) – hur dessa människor erbjuds mig som på en meny, i en anda av kommersiell likgiltighet, vilket är precis vad jag behöver i det här läget. Inget att bli känslsam över, bara några detaljer om en grupp människor som jag tilldelades vid födelsen, som en lista över matvaror med nedsatt pris efter att vinterfestligheterna är över.

Jag vänder mig till föraren. ”Här står det: Barack 4, Skanderbeg militärgarnison.”

Han nickar självsäkert. ”Ja, ja, det stämmer. De flyttade dit nyligen. Det var något bidrag från svenska ambassaden eller svenska regeringen, eller om det var Danmark. En av stormakterna i alla fall. Nu när jag tänker efter så var det *definitivt* Sverige – kan du bara tänka dig?”

Han höjer ögonbrynen, sedan drabbas han av en tanke och byter abrupt tonläge.

”Det tog de jävlarna tjugofem år att tillgängliggöra dokumenten. Inte svenskarnas fel, så klart – de har ingen aning, de bara delar ut pengar, kryssar i några rutor, klart. Det var den albanska sidans fel. Tjugofem år sedan kommu-

nismens fall”, säger han, följt av ännu en lång vissling. ”De inväntade förstås att alla spioner skulle dö så de inte skulle behöva straffa någon. Som jag sa: Allt är precis som det alltid har varit.”

Han pausar för att tända en ny cigarett. ”Ska du dit på jobb eller för nöjes skull?”

För att rädda min farmor från trollen, tänker jag. För att tala med henne. För att känna mig mindre skyldig. För att ta reda på varför hon log på fotografiet – det som togs vintern 1941, mitt under kriget – och om det leendet var äkta. För att hitta sanningen eller försöka föreställa mig den. För att ta reda på vem som förrådde henne. För att hitta fotografierna från bröllopsresan. För att skriva en bok. För att ta reda på ifall det förflutna redan är historia eller inte riktigt har blivit det än. För att ta reda på om inget eller allt har förändrats. Eller kanske helt enkelt för att jag måste ta mig dit, utan att riktigt veta varför. För att få mig själv att må bättre. Eller sämre. Eller likadant.

”För nöjes skull”, säger jag.

Fotografiet, en gammal svartvit bild, publicerades i sociala medier av en man med användarnamnet Çim, antagligen ett smeknamn för ett gammalt namn från kommunisttiden som Çlirim (Befrielse) eller Shkëlqim (Storslagenhet) eller bara Ndrëçim (Upplysning) – en person som jag aldrig hade träffat eller ens hört talas om innan. Bara timmar efter att det lagts upp hade fotografiet blivit viralt i Albanien. Ett ungt, glamoröst par ligger utsträckta på solstolar framför ett lyxhotell och tittar in i kameran. I bakgrunden står ett par skidor lutade mot väggen, under en arkad. Kvinnan är klädd i en lång, vit pälskappa, hon har händerna djupt i fickorna och en liten handväska balanserar farligt i hennes knä. Hennes stora leende och vagt frånvarande ansiktsuttryck

kontrasterar mot det mycket allvarligare, nästan forskande uttrycket hos mannen som ligger på solstolen intill hennes. Det är svårt att avgöra om hans rynkade panna och kisande ögon beror på solen eller på missnöje med fotografen, som han stirrar på nästan som om han ville honom något. Ett cigarettpaket ligger på ett litet bord intill, och bakom bordet står en papperskasse, tjugig men inte överdrivet så. Man kan precis tyda att det står "Hotel Vittoria" på den.

Jag behövde inte läsa bildtexten för att känna igen mina farföräldrar, Leman och Asllan, på bilden. Med tanke på deras vinterklädsel, namnet på hotellet och skidorna i bakgrunden måste det ha tagits under deras bröllopsresa i Cortina d'Ampezzo i de italienska alperna. Året var 1941. Min farmor talade ofta och med värme om de tio dagarna då hon lärde sig åka skidor i Dolomiterna. "Jag kände mig som den lyckligaste människan på jorden", brukade hon säga. "Och Cortina var den lyckligaste platsen i världen." Ja, det var verkligen så, hävdade hon envetet, trots att detta alltså var Italien och det var vintern 1941 och kriget härjade i Europa som aldrig förr.

Många år senare, när hon inte längre fanns, eller kanske just *därför att* hon inte längre fanns, blev jag som uppslukad av frågan om vad det egentligen innebar att känna sig som den lyckligaste människan på jorden vintern 1941. En del av mig undrade om hennes beskrivning verkligen speglade hennes känslor vid den tiden, och vad det i så fall sa om hennes personlighet. Jag hade svårt att få ihop hennes personliga berättelse om de veckorna med det jag visste om de historiska skeendena, i Albanien och på andra ställen. Operation Barbarossa i Sovjetunionen, attacken på Pearl Harbor, de pågående stridigheterna i Jugoslavien, allt detta måste ha skapat nyhetsrubriker vid precis den tid då hon lärde sig att åka skidor och njöt av den klara vinterluften.